

Život i djelo Stjepana Zimmermanna (Zbornik radova), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2002, str. 164.

Zbornik *Život i djelo Stjepana Zimmermanna* sadrži radove s istoimenog znanstvenog skupa održanog 5. listopada 2000. g. u palači Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u organizaciji Razreda za društvene znanosti HAZU i Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu (urednici: Josip Oslić i Željko Pavić). Sam zbornik podijeljen je u dva dijela: Pozdravni govori i Predavanja. Pozdravne govore sudionicima znanstvenog skupa uputili su: akademik Ivo Padovan, akademik Vladimir Stipetić, prof. dr. Tomislav Ivančić te msgr. Josip Božanić.

Ante Kusić (*Počeci i razvoj problema noetike u filozofiji Stjepana Zimmermanna*) iznosi Zimmermannovu teoriju istine smještajući je u okrilje realističkog objektivizma. Naime, sukladno navedenoj teoriji, moguće je objektivno, neovisno o subjektu, spoznati kako istine imanentne svijetu tako i one koje transcendiraju svaku ovosjet-sku zbiljnost. Kusić ističe kako ovakvo shvaćanje noetike ima reperkusije na Zimmermannovu antropologiju, etiku kao i moralnu dužnost koja iz nje proizlazi, a čije se utemeljenje nalazi u Bogu.

Josip Oslić (*Egzistencijalizam i neoskolastika – razilaženja i mogućnosti*) tematizira Zimmermannovo shvaćanje Jaspersova egzistencijalizma. Autorova je intencija pronaći »moguće točke plodnoga susreta i dijaloga između egzistencijalizma i neoskolastike« (14). Zimmermann Jaspersov egzistencijalizam svrstava u tzv. iracionalističku struju protestantizma u kojoj nema mjesta za racionalnu metafiziku. Kako skolastička filozofija zastupa poziciju po kojoj samo postojanje kontingentnog svijeta upućuje na Boga, njegovog stvoritelja, ureditelja i zakonodavca, jasno je da se samim time suprotstavlja svim ateističkim i monističkim svjetonazorima. Budući da Jaspers smatra kako nije moguće postići objektivno znanje o Bogu, jer čovjek ne može nadići vlastitu egzistenciju, nužno je da idealizira samog sebe i na taj način »vjera u transcendentnost, kao vjera u Boga, pretvara se u vjeru u samoga sebe kao onoga koji je transcendentan ovim negativnim situacijama« (19). Autor posebno naglašava Zimmermannovo negodovanje zbog Jaspersova fokusiranja na pojedincu kao samotranscendenciji jer se time »odriče i svaki autoritet u stvarima slobode i odluke« (25).

U završnom dijelu svoga rada J. Oslić ukazuje na moguće točke susreta između Zimmermannove neoskolastičke pozicije i filozofije egzistencije, osobito Jaspersove.

Mmgr. Ivan Devčić (*Zimmermannovo opravdanje racionalne metafizike*) izlaže Zimmermannovu argumentaciju o mogućnosti racionalne metafizike koja svoje utemeljenje pronalazi u objektivizmu i realizmu ljudske spoznaje. Devčić najprije objašnjava razliku između racionalne, racionalističke i iracionalne metafizike, kako bi pokazao razloge zbog kojih Zimmermann pristaje uz racionalnu metafiziku koju još naziva znanstvenom ili teoretskom budući da svoj metodološki postupak dolaska do rezultata pronalazi u logičkim principima i metodama empirije. Metafizika je to aristotelovskog tipa koja polazi od svijeta empirije da bi došla do neiskustvene stvarnosti

želeći obuhvatiti svijet u njegovu totalitetu. U ovom postupku metafizika se nužno povezuje s noetikom koja treba znanstveno utemeljiti i verificirati ispravnost metafizičkih metoda i principa, osobito principa uzročnosti koji je svojstven i prirodnim znanostima, dovodeći na taj način metafiziku na razinu prirodnih znanosti. Upravo to Devčić smatra prijepornim, jer »prirodne znanosti uspostavljaju, pomoću načela uzročnosti, 'most' između empirije i nepojavne stvarnosti, a metafizika između empirije i onoga što je ne samo nepojavno nego i nepojavljivo« (42).

U članku *Zimmermannovo poimanje filozofije i filozofiranja* Ljerka Schiffler iznosi Zimmermannovo shvaćanje filozofije i samog filozofiranja. Autorica problematizira temeljni Zimmermannov filozofski interes, a to je pitanje objektivnosti ljudskog znanja i načina na koji se ono ostvaruje. Krenuvši na taj put Zimmermann »otvara komplekse pitanja iz filozofije, religije, znanosti, kulture i društvene povijesti (primjerice, pitanje mogućnosti metafizike kao znanosti, znanja i vjere, filozofije i znanosti), nastojeći pružiti vlastiti odgovor na vertikalni filozofskog mišljenja« (47). Upravo zato Zimmermann, smatra Lj. Schiffler, aktualizira i preispituje značenje nekih središnjih filozofskih pojmova, kao što su: istina, znanje, spoznaja, povijest, zbilja, život. Naime, filozof postaje filozofom samo ako postavlja pitanja i ako u postavljanju upita sačuva kritičnost, te je stoga filozofiranje »životna funkcija (filozofijski nazor) koji nastoji dati obrazložene odgovore o životu, svijetu, čovjeku, povijesti, moralu, vjeri, znanju stvarnih njihovih odnosa u dinamičnoj promjenjivosti oblika, ali postojanoj vječnoj istini« (49).

Zimmermannova filozofska zgrada počiva na temeljima unutarnje povezanosti povijesne zbilje, opredmećenog fakticiteta stvarnosti, s njenim metafizičkim počelom, što se u radu tretira kao problem čije se rješenje pronalazi na spoznajno-ontološkoj razini.

Shvativši signifikantnu ulogu tradicije u izgradnji kulture, Zimmermann obrađuje i povijesnu genezu povijesti hrvatske filozofije, želeći na taj način učiniti razvidnom njenu ulogu u kulturnom razvoju Europe. Autorica posebno apostrofira kako Zimmermann u čitavom svom filozofskom opusu pronosi poimanje filozofije »kao izraza čovjekovog duha, odnosno najvišeg stupnja duhovne samosvijesti jednoga naroda, povijesne zadaće filozofije, općekulturne znanstvene i nacionalne – istraživanja, proučavanja i vrednovanja filozofske misli«, te tako »posvjedočuje svoje poimanje predmeta filozofije – zahtjev za istinom, traganje za odgovorom na pitanje o vrijednostima istine u sferama kulture, morala, znanosti, umjetnosti, vjere i religije« (52).

U opsežnu članku pod naslovom *Kultura, estetika i estetički fenomeni u filozofiji Stjepana Zimmermanna* Zlatko Posavac razmatra Zimmermannovo poimanje estetike. Naime, poznato je da Zimmermann nije napisao ni jedno djelo u kojem bi sustavno tematizirao estetičku problematiku, ali to nipošto ne znači da se navedenom problematikom nije bavio. Z. Posavac upravo donosi Zimmermannovu estetičku poziciju koju fragmentarno pronalazi u njegovim djelima, osobito u *Krizi kulture, Smislu života i Filozofiji života*.

Okvir za kretanje kroz estetičku građu omeđen je povezivanjem estetičkih fenomena s transcendentalijama (istina, dobrota, ljepota) što ujedno tvori aksiološku prizmu, optiku kojom Zimmermann pristupa razrješavanju estetičkih i uopće kultur-

nih problema. Upravo je Zimmermannovo shvaćanje kulture Posavac prepoznao kao polazišnu točku valjanog deduciranja estetike. Naime, kultura je djelo i djelatnost čovjeka putem koje čovjek voljno oblikuje život, jasno, život shvaćen u determinan-tama duhovnosti, a ne puke prezentnosti i podvrgavanja zakonima spacio-tempo-ralnog kontinuuma. Kultura je dakle, a samim time i estetika, podizanjem na razinu duhovnosti, impregnirana vrednotama. Kao ljudska djelatnost i kultura i estetika imaju zadatak oživotvoriti te iste vrednote, a to »ne znači drugo nego njihovu kon-kretizaciju ili da, tako kažemo, realizaciju u (ljudskom) životu, a budući da život čovjeka nije naprosto samo biološki, nije puka prirodnost, nije samo 'natura', ni naturalizam (!), on se tada ozbiljuje kao povijest«. (64) Zimmermannovu filozofiju lijepoga i umjetnosti moguće je stoga, smatra Posavac, ispravno razumjeti samo pod vidom filozofije povijesti jer je kultura, pa i umjetnost, povijesna.

Autor na kraju ovog rada, u kojem se očitava Zimmermannova estetička pozi-cija, konstatira kako je Zimmermann svakako »prepoznao nužnost i otvorenost pro-blemu estetike i umjetnosti«, ali se i pita zbog čega »u tom prepoznavanju sustaje Zimmermann osobno kao i hrvatska neoskolastika, no u mnogim aspektima i europ-ska i svjetska filozofija« (88).

Čovjekovo opstojanje između egzistencije i transcencije naslov je članka Željka Pavića, koji istražuje mogući Jaspersov utjecaj na oblikovanje Zimmermannova neo-skolastičkog filozofskog sustava. Autor navodi razloge koji su doveli do Zimmerman-nova, često neargumentiranog napada na Jaspersovo djelo te zaključuje: »Monološki ton, koji često odzvanja Zimmermannovim interpretacijama, nije dopustio da se čuje glas Drugog, a time niti to da nešto važi protiv njega, odnosno protiv njegove vlastite filozofske pozicije« (122). Međutim, Pavić se ne zadovoljava samo argumentiranom kritikom Zimmermannova stajališta, nego nudi i moguće rješenje koje pronalazi u raspravi između Jaspersa i Bultmanna *Die Frage der Entmythologisierung*.

A contingentia mundi u Stjepana Zimmermanna i Immanuela Kanta naslov je rada Nikole Stankovića, posvećena različitim videnjima kozmologijskog dokaza o Božjoj opstojnosti kod Kanta i Zimmermanna. Zimmermann naime kritizira Kantov »aprioristički subjektivizam« kojim se tvrdi da istinitost znanja leži u subjektu, a to, naglašava Stanković, »ima teške posljedice za metafiziku jer čovjek zapravo ne može spoznati 'stvar po sebi' (*Ding an sich*) nego samo kako su 'konstruirane' po zorno-razumskom subjektu« (131).

Želeći oboriti Kantov aprioristički subjektivizam Zimmermann naučava kako se znanje zasniva na povezanosti suda i stvarnosti, koja je neovisna o sudu. Samostal-nost stvarnosti moguća je stoga što mi spoznajući bit predmeta ujedno spoznajemo i ono što je s njome općenito i nužno povezano, a razlog je pak za »općenitost i nužnost sudova u evidenciji ili 'očitovanju stvarnosti'. One su (općenitost i nužnost) zasnovane u bitku (stvarnosti, objektivnosti) nezavisno od subjekta, a nisu apriorno osnovane u subjektu« (131).

U radu se nadalje obrazlaže Zimmermannova formulacija objektivnosti principa kauzaliteta. Nasuprot Kantovu naučavanju, princip uzročnosti ima stvarnu i metafizičku vrijednost i upravo zbog toga je moguć kozmologijski dokaz Božje opstojnosti

koji polazi od ovog svijeta, pronalazi ga kontingentnim te ga dovodi u relaciju s Bogom, njegovim tvorcem.

U članku *Kusićeva recepcija filozofije Stjepana Zimmermanna* Stana Pavić usredotočuje se naročito na Kusićevu habilitacijsku radnju iz 1965. god. Kusić prepoznaje Zimmermannov doprinos filozofiji prvenstveno u njegovoj noetici u kojoj se nalazi i temelj njegova shvaćanja čovjeka, religije kao i filozofije uopće. Ova fundirajuća i fundamentalna uloga noetike izvire iz njezine zadaće, a ta je traženje neposredno sigurnih sudova.

Recimo na kraju da zbornik radova *Život i djelo Stjepana Zimmermanna* sadrži izuzetno vrijedne radove koji nas uvode u filozofski svijet ovog značajnog hrvatskog filozofa neoskolastičkog usmjerenja. Teme koje su u zborniku obrađene ponajbolje pokazuju svu širinu filozofskog interesa i originalnost misli Stjepana Zimmermanna. Nadamo se da će ovaj zbornik radova poslužiti kao poticaj i inspiracija budućim istraživanjima iznimno bogatog i u cjelini još nedovoljno proučenog i vrednovanog Zimmermannova filozofskog opusa.

MARKO VUČETIĆ

Opći religijski leksikon, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 2002.

Recenzirajući *Opći religijski leksikon* (Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, glavni urednik Adalbert Rebić, Zagreb, 2002), čini se nemogućim vrednovati sve ono što on obuhvaća, sve aspekte »filozofske misli« i »filozofskih autora«. Osim toga bilo bi preuzetno misliti da se u jednom leksikonu može sažeti i izložiti sve ono što je bitno za određeni predmet reći, tako da su ograničenja ovoga leksikona tako reći implicitna naravi »stvaranja« i pisanja svakoga leksikona. Naime o »velikanima misli« nitko nema potpunu sliku jer su potrebne duge godine istraživanja raznih autora da bismo dosegli svu dubinu i širinu njihove misli i djelatnosti. Bertrand Russell je u predgovoru svoje *Povijesti zapadne filozofije* rekao da je nužan čitav život za temeljito poznavanje jednog jedinog autora, što nas, dakako, ne ohrabruje na recenziju djela ovoga roda. Naposljetku ta djela iziskuju presmione shematizacije i žalosne amputacije. Kad za svakoga autora imamo ograničen broj stranica, ne možemo to ni činiti drukčije.

Potreba za leksikonima nastaje onda kad znanja postaju previše raznovrsna, kad ih ni najveći mnogoznalci ne mogu obuhvatiti. Pa ipak, ovaj *Opći religijski leksikon* nije tek puki kompendij znanja i činjenica, već oslikava način življenja i mišljenja u različitim religijama.

Vrijednost ovog *Općeg religijskog leksikona* možda će se prepoznati već i po popisu autora koji su sudjelovali u pisanju i stvaranju ovoga djela, dakle prema